

NEUVĚŘITELNÉ – VOZÍČKÁŘI JEZDÍ NA KOLE, TANČÍ NEBO SKÁČOU S PADÁKEM! KOLEKTIVNÍ SPORTOVNÍ AKTIVITY VOZÍČKÁŘŮ V LÉTĚ 2015 A RESOCIALIZACE HENDIKEPOVANÝCH PROSTŘEDNICTVÍM SPORTU

Martina Henrichová

*Katedra antropologie, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni
HenrichovaM@seznam.cz*

**Unbelievable – wheelchair users ride a bike,
dance or parachute! Collective wheelchair sports
activities in summer 2015 and resocialization
of handicapped people**

Abstract—My study concerns issues dealing with the social rehabilitation of people with spinal cord injuries. I want to show that disability still remains a taboo for many people. The greatest barriers facing disabled people are prejudice, discrimination and social isolation. This is largely caused by the media representation of disability, which is often stereotypical and one-dimensional. I presume that sport is a very good means of returning to active life. It also has a great influence on physical, psychological and social health. The positive images of athletes with disabilities can change the stereotypes of disability in the media and in film, as well as the perception of disability by the public. I work with my own experience – since 2013 I have been a quadriplegic, and sport (especially dancing) helps me with physical and social rehabilitation. My research has a quantitative and qualitative part. Materials were collected on my own, with the help of informants at the sports courses of Centrum Paraple and Sportovní klub vozíčkářů Praha. In the quantitative part, I am interested in statistical information regarding gender, age, diagnosis, etc. The qualitative part deals with personal assistance during the courses and the relationship between assistant and wheelchair user.

Keywords—spinal cord injury; wheelchair user; paraplegic; quadriplegic; resocialization; outdoor sports activities; wheelchair dancing; personal assistance

ÚRAZ nebo nemoc, která člověka upoutá na invalidní vozík, je obrovský zásah do života. Trvá určitou dobu, než se s tím jedinec nějakým způsobem vyrovná, jak po zdravotní, tak po psychické stránce. Velké množství vozíčkářů¹ má pak problémy znovu se začlenit do společnosti, najít si zaměstnání, založit rodinu apod. „Největší překážkou v tom, aby se člověk plně zapojil do společenského života, nejsou jeho tělesné vady, nýbrž předsudky, obavy a nedorozumění, které s nimi společnost spojuje.“ (Murphy 2001, 95) Totéž potvrzuje např. Marie Vágnerová ve svých skriptech *Psychologie handicapu*: „Častěji se u postižených setkáváme také s obtížemi v sociálním styku, s malou sociabilitou. Už jsme se zmiňovali o technice izolace, která jako způsob řešení problémů ve styku s okolím může vést až ke vzniku sekundární introverze jako cíleného uzavření se do sebe, které chrání proti příliš zraňujícím či náročným kontaktům.“ (Vágnerová 1992, 41) V situaci náhlé změny zdra-

¹ Přesto, že výraz „vozíčkář“ zahrnuje různé diagnózy, já jej v textu používám pro lidi se získaným poškozením míchy.

votního stavu nemá člověk možnost adaptace. Jedním z nejnáročnějších tlaků na psychiku v době úrazu, který vede k získanému postižení, je okamžitý a nepředpokládaný přechod ze zdraví v nezdraví. Ten doprovází i funkční nedostatečnost a odlišnost vzhledu, a tím i sociálního statusu (Novosad 2011, 114). Přispívají k tomu i všudypřítomné architektonické bariéry. Jinými bariérami, které komplikují návrat do aktivního života, mohou být nedostatek financí, chybějící rodinné zázemí, dopravní nedostupnost místa bydliště aj. Mnoha vozíčkářům se však podaří zcela znovu začlenit do společnosti a žít plnohodnotný život zahrnující i nejrůznější sportovní aktivity. Zkoušejí sporty, které před úrazem ani neznali. Nebojí se adrenalinových zážitků, jako je paragliding nebo několikasetkilometrové cesty na handbiku.² Mezi českými vozíčkáři máme i několik úspěšných paralympioniků.

Běžná populace má o hendikepovaných často zkreslené představy. O tom svědčí i způsob, jímž jsou hendikepovaní prezentováni v médiích. Často se setkáváme s titulky, které téměř heroizují hendikepované, když provozují aktivity pro ostatní lidi naprosto běžné. Těto problematice se ve své publikaci *Problém tělesnosti u hendikepovaných osob z hlediska filozofie výchovy* věnuje také Libor Novosad. Podle něj „[p]řes veškeré humanizující tendence zůstává vztah společnosti k lidem s postižením v mnohém velmi ambivalentní, resp. protikladný. Je typický uvědomováním si toho, že postižení jako soubor vnějších znaků člověku neubírá na jeho hodnotě, potřebnosti a důstojnosti – na straně jedné – a obavami či předsudky, ovlivňujícími vzájemnou koexistenci – na straně druhé“. Novosad upozorňuje, že toto je patrně z novinových titulků prezentujících organizace nebo jednotlivce, kteří pracují ve prospěch lidí s postižením. Místo toho, aby se tyto organizace prezentovaly jako jejich partneři, přistupují k nim s „určitou nadřazeností těch, kteří konají něco šlechtného“. Titulky typu „I tělesně hendikepovaní se mohou rekreovat“, „Vozíčkáři budou sportovat“, „Mentálně postižení ve škole“ apod. (Novosad 2002, 100),

i když jsou myšleny pozitivně, mohou hendikepované spíše urážet.

Problematice prezentace postižení v médiích a každodenní zkušenosti běžné populace s postižením se věnují také mnozí britští a američtí autoři v souvislosti s Paralympijskými hrami v Londýně roku 2012. Studie autorů Bournemouthské univerzity ukazuje, že pro značnou část společnosti postižení stále zůstává tabu. Největší bariéra, které dnes postižení čelí, jsou předsudky, diskriminace a sociální izolace. To je částečně způsobeno přetrvávajícím medicínským modelem, který postižení popisuje jako něco problematického a nutného nápravy, a částečně mediálním modelem, který postižené prezentuje jako nebohé oběti, které jsou „zranitelné“ a „divné“. Tento diskurz „odlišnosti“ produkuje společnost rozdělenou na „my“ a „oni“. Převážná část prezentace postižených v médiích je autory kritizována jako zjednodušující, hrubá a jednodimenzionální, ukazující postižené jako slabé. Nejčastěji používané stereotypy prezentace postižených v médiích a populární kultuře představují postižené jako „zranitelné a politováníhodné“ nebo jako „supercrip“ (inspirativní příběhy odhodlanosti a osobní odvahy překonávat nepřízeň osudu) nebo jako osoby neschopné plně se účastnit každodenního života či primárně definované svým postižením spíše než ostatními aspekty své identity nebo jako něco, co je méně než člověk (Hodges et al. 2012, 8–9).

Že medicínský model není vždy dostačující, uvádí také přednosta FN v Motole Pavel Kolář: „Přijmout definitivní ortel života spojený s jeho závažným omezením a závislostí na druhých je vždy složité a každý z nás má rozličné schopnosti a možnosti se s tím vyrovnat. Medicína je tím postavena před odlišný způsob myšlení a přístupu. Cílem léčby není – a ani nemůže být – vyléčit, ale dosáhnout toho, aby člověk s často významným funkčním omezením, které mu tímto vznikne, mohl žít v maximálně možné kvalitě. Znamená to mít respekt k pojetí, které vnímá pacienta v celostním pohledu. Do našich přístupů tak musíme implantovat fakt, že lidský život probíhá za konkrétních podmínek biologických, psychologických, sociálně psychologických, materiálně ekonomických a ekologických. Postižení mí-

² Handbike je speciálně zkonstruovaná sportovní pomůcka pro cyklistiku, kterou používají právě vozíčkáři. K pohybu využívá sílu horních končetin.

chy není možné nahlížet jen medicínsky, ale je třeba ho zařazovat i do kontextu těchto vztahů, neboť procesy léčby a rehabilitace u těchto lidí jsou jimi zásadně ovlivněny.“ (Vurst 2012)

O tom, že média mají dlouhodobě tendenci charakterizovat postižení prostřednictvím negativních stereotypů, referuje ve své studii také Melinda A. Maika z University of Western Ontario. Obraz postižení je podle ní silně založen na historickém porozumění postižení jakožto nedostatku, který musí být překonán, aby jedinec dosáhl štěstí či úspěchu. Také Maika vymezuje tři nejčastější rámce používané v médiích. Ty popisují lidi s postižením jako „pasivní oběť“, „supercrip“ nebo „cyborg“. Ani jeden z modelů autorka nepovažuje za správný. Model „pasivní oběti“ prosazuje ideu závislosti postižených na společnosti tím, že je vyobrazuje jako ne plně aktivní občany. Model „supercrip“ zobrazuje postižené jako hrdiny kvůli jejich schopnostem překonat postižení a vykonávat skutky, které jsou běžně u postižených považovány za nemožné. Nicméně, ukazováním těchto skvělých osobních úspěchů média neúmyslně poskytují obraz, podle něhož budou ostatní soudit každodenní život běžného postiženého člověka. Protože se zdá, že „supercrip“ je schopný překonat své postižení silou ducha a odhodláním, lidé považují nižší výkonnost některých postižených jednotlivců za důsledek nedostatku charakterových a jiných osobnostních rysů. Zatímco model „supercrip“ se zaměřuje na vnitřní sílu charakteru, model „cyborg“ se zajímá o aplikaci technologie na lidské tělo za účelem zvýšení fyzických schopností. Tento model je běžný v diskuzích vztahujících se k technologii v soutěžích paraspportu. Známým příkladem je případ Oscara Pistoria, jihoafrického sprintera, který má amputované obě nohy. Když se mu díky karbonovým protézám naskytla příležitost soutěžit se zdravými sportovci na olympijských hrách, setkal se s překvapivě bouřlivým protestem a žhavě se debatovalo o tom, zda mu protéza neposkytuje „nespravedlivou výhodu“. Variace na model kyborga se také často objevuje v literatuře a filmu ve formě „zlých mstitelů“, kteří jsou nějak znetvoření nebo postižení (bondovky, komixy apod.). V tomto případě je fyzické postižení užito na efekt jako personifikace zla (Maika 2014, 16–18).

Nesouhlas s prezentací postižených (konkrétně paralympioniků) v médiích vyjadřuje i slavná paralympionička Danielle Peersová ve své kvalifikační práci na univerzitě v Albertě. Počátek jejího příběhu v médiích nezačíná momentem narození, ale tragickým momentem fyzického postižení. Tento příběh je většinou schematicky popisován jako přerod „tragického mrzáka“ v „hrdinského paralympionika“ (Peers 2009, 3–4). Peersová dále kritizuje upřednostňování role dobrovolníků oproti paralympionikům (jako výše zmíněný Novosad), kteří jsou tak reprezentováni jako pouhý objekt dobrovolnictví – ne jako atleti, ale jako postižení, kteří vyžadují „obrovské obětování“ a inspiřují k němu (ibid., 12). Mnoho informací, které o problémech postižených dostává veřejnost, pochází spíše z médií než přímo od lidí s osobní zkušeností s touto problematikou. Nikoho tedy nepřekvapí, že představy veřejnosti jsou zkreslené. Pro mnoho lidí to není něco, s čím by se setkávali každý den. V okamžiku, kdy se lidé bez hendikepu dostanou do kolektivu hendikepovaných, lépe jim porozumějí a uvědomí si, co všechno dokážou. K tématu komunikace obou výše zmíněných skupin se mohu vyjádřit z vlastní zkušenosti – od roku 2013 jsem kvadruplegička³ upoutaná na invalidní vozík a sport mi výrazně pomáhá znovu se začlenit do společnosti. V české literatuře je toto téma zároveň poněkud opomíjené. Svým výzkumem bych chtěla poukázat na pozitivní vliv sportu hendikepovaných na jejich resocializaci stejně jako na lepší povědomí veřejnosti o jejich životě, problémech i schopnostech.

Můj výzkum se skládá z narativní kontextualizace tématu, kvantitativní a kvalitativní části, přičemž vycházím z materiálů, které jsem sama a s pomocí informátorů nasbírala v období od května do října 2015. Ve své studii mapuji sportovní činnost vozíčkářů, kteří se účastnili kurzů Sportovního klubu vozíčkářů Praha (SKV Praha) a Centra Paraple v období od května do září 2015. Výčet zahrnuje letní outdoorové sportovní aktivity a některé sálové sporty. Moje studie mapuje pouze hro-

³ Kvadruplegik je člověk s poškozením míchy v oblasti krční páteře. Jedná se o úplné poškození míchy nad segmentem Th1, kdy jsou postiženy všechny čtyři končetiny. Používá se také výraz tetraplegik (Wendsche 2009, 8).

madně organizované sportovní kurzy, neposti- huje individuální sportovní aktivity vozíčkářů. Stanovila jsem si čtyři hypotézy, které ve svém výzkumu testuji:

1. Sportovních kurzů se bude účastnit více mužů než žen.
2. Označíme-li věkovou kategorii do 40 let za „mladší“, od 40 let výše pak za „starší“, předpokládám, že sportovních kurzů se bude účastnit více „mladších“ vozíčkářů.
3. Sportovních kurzů se bude účastnit více pa- raplegiků než kvadruplegiků.
4. Na jednoho vozíčkáře případně zhruba je- den asistent.

Na kvantitativní část navazuje kvalitativní výzkum, který se zaměřuje na vztah mezi vozíčkáři a asistenty⁴ a pozitiva, která jejich vzájemná spolupráce v rámci společných spor- tovních akcí přináší. V této oblasti zkoumám především, jak se utvářel vztah mezi vozíčká- řem a asistentem při konkrétních činnostech (jaké činnosti to byly), jak jedni na druhé na- hlíželi a jak se jejich pohled na sebe a vzájemný vztah díky spolupráci měnil.

HISTORIE SPORTU VOZÍČKÁŘŮ

Za zakladatele sportu vozíčkářů bychom mohli označit britského lékaře Ludwiga Guttmanna. Ten roku 1944 založil rehabilitační centrum pro těžce postižené veterány z 2. světové války ve Stoke Mandeville nedaleko Londýna. Vzhledem k tomu, že pacienti byli větši- nou mladí lidé, používal k jejich léčbě dok- tor Guttmann kromě běžných rehabilitačních technik také tělesnou výchovu a sport. Ten

⁴ Asistenti pracují většinou na dobrovolnické bázi, často jen za proplacení ubytování, cestovného, potvr- zení školní praxe atd., někdy jim jsou však vypláceny i drobné finanční odměny (na základě toho můžeme rozlišovat označení „asistent“/„dobrovolník“, často se však tato dvě označení značně překrývají). Asistenty bývají nejčastěji studenti zdravotnických oborů, nejsou však kladeny žádné zvláštní nároky na jejich věk, po- hlaví, zaměstnání či schopnosti. Cení se vlastností jako empatie, iniciativa, vstřícnost, při asistenci na spor- tovních akcích je u některých sportů potřeba dobrá fy- zická kondice či zkušenosti s konkrétními sportovními činnostmi.

se ujal zejména mezi vozíčkáři. Protože vozíč- káři vykazovali nejen zájem o sportovní čin- nost, ale také překvapivě dobré výkony, roz- hodl se doktor Guttmann uspořádat pro ně sportovní soutěže. Stejně tak jako ve Velké Bri- tánií se sport vozíčkářů začal rozvíjet v reha- bilitačních centrech pro válečné veterány také v USA a Evropě. První pokusy přizpůsobit ně- které sportovní disciplíny či hry vozíčkářům se objevily v roce 1946. V USA a Kanadě došlo k modifikaci lehkootletických disciplín, plavání a sportovních her, jako je basketbal, softbal a vodní pólo. V Anglii kromě lehké atle- tiky a plavání začali vozíčkáři provozovat také šerm, kuželky, lukostřelbu, vzpírání a volejbal. První oficiální sportovní hry vozíčkářů se ko- naly v rehabilitačním centru Stoke Mandeville 21. července 1948. Hlavním organizátorem byl doktor Guttmann a soutěžilo se v lehkoot- letických disciplínách, kužkách, lukostřelbě a jízdách zručnosti. V České republice se první hry pro tělesně postižené konaly v rehabilitač- ním centru v Kladrubech od 15. do 24. dubna 1948.⁵ Na Guttmannův popud proběhla také 1. paralympiáda roku 1960 v Římě a až do své smrti roku 1980 byl doktor Guttmann hlavním iniciátorem všech dalších paralympiád. První ročníky paralympijských her byly určeny vý- hradně pro paraplegiky.⁶ V průběhu dalších let se začaly zapojovat i další skupiny zdra- votně postižených. V 70. letech projevíli zájem o pořádání paralympiád také příznivci zimních sportů pro tělesně postižené. Pomalejší rozvoj tohoto sportovního odvětví souvisel zejména s obtížnou dostupností zimních sportovních areálů a s potřebou speciálních pomůcek. Díky vhodným podmínkám i tradici se průkopníky zimních sportů vozíčkářů staly skandinávské země, USA a Kanada. První oficiální zimní pa- rallympiáda se uskutečnila roku 1976 ve švéd- ském Örnsköldsviku (Kábele 1992, 13–15).

Také mezi českými vozíčkáři máme v sou- časnosti několik úspěšných paralympioniků – např. Davida Drahonínského (lukostřelba),

⁵ V té době masivně převažovali mezi vozíčkáři muži, a vznikaly tedy sporty typicky mužské. Převaha mužů na vozíku platí i dnes, ale přece jen se rozdíl mezi počtem mužů a žen mezi vozíčkáři zmenšuje.

⁶ Paraplegik je člověk s úplným poškozením míchy pod segmentem C7 (Wendsche 2009, 8). Horní končetiny nejsou postiženy.

Rostislava Pohlmana (atletika), Miroslava Šperka (monoski) a další.

Zbyněk Janečka ve své publikaci *Vybrané kapitoly ze sportu osob se zdravotním postižením* uvádí, že sport zdravotně postižených je přirozeným prostředkem jejich integrace do společnosti. Společná disciplína i prostor, kde se setkávají nejen s ostatními hendikepovanými, ale i zdravými, je „nejjednodušší odpovědí na separatistické tendence, které se vyskytovaly v minulosti“ (Janečka 2012, 5). Manželé Goldovi v článku pro *The Journal of the Royal Society for the Promotion of Health* uvádějí, že málokterý vynález má takový vliv na způsob myšlení o postižení a sportu jako rozvoj Paralympijských her. Ty hrají významnou roli ve změně postojů k postižení tím, že zdůrazňují úspěchy postižených atletů spíše než jejich nedostatky. Díky nim podle autorů dosáhl sport hendikepovaných statusu, kde si účastníci zaslouží úctu, čímž mění převládající domněnky ohledně postižení (Gold a Gold 2007, 133).

SPORT HENDIKEPOVANÝCH V ČR

Jedním z nejrozšířenějších sportů tělesně postižených v ČR je florbal vozíčkářů. Umožňuje hendikepovaným „plné začlenění do hráčského kolektivu a následně i do společnosti“ (Alina a Staňková 2013, 82). Historie florbalu vozíčkářů v Čechách sahá do roku 1996. Hlavní iniciátorkou založení sportovního klubu hendikepovaných byla Kateřina Dušková. Díky Lence Honzátkové vznikl pak v Praze další florbalový tým vozíčkářů. Roku 2003 se konalo první mistrovství republiky a roku 2005 vznikla Česká federace florbalu vozíčkářů. V České republice se hraje také Vozíčkářská florbalová liga VFL, která má v současnosti 9 týmů a roku 2008 byla založena také Česká florbalová reprezentace (ibid., 79–84).

Dalším oblíbeným vozíčkářským sportem je basketbal. Jeho historie u nás sahá až do roku 1984. Roku 1987 se konalo neoficiální mistrovství ČR v Hrabyni a roku 1988 se v Praze uskutečnil 1. přebor České republiky v basketbale vozíčkářů (Kábele 1992, 102). Mezi další sálové hry, které jsou mezi českými vozíčkáři poměrně rozšířené, patří např. tenis, stolní tenis či kvadru rugby.

Spolu s rozvojem soutěžních sportů vozíčkářů se rozvíjely také rekreační pohybové aktivity. Ty pro profesionální sportovce na vozíku představují možnost kompenzace nebo aktivního odpočinku. Dnes už mají rekreační sporty vozíčkářů své pravidelné soutěže v mnoha zemích světa a některé z nich jsou součástí paralympijských her (ibid., 190–191). Mezi letní outdoorové aktivity patří např. cyklistika, turistika, různé vodní aktivity, orientační závody, golf, horolezectví apod.

Cyklistice se mohou věnovat jak vozíčkáři, tak např. osoby s DMO či amputacemi. Podle funkčních možností používají sportovci speciální tříkolky, tandemy či handbiky. Vozíčkáři používají právě tzv. handbiky. V České republice pořádá mistrovství v cyklistice i další regionální soutěže Český svaz tělesně postižených sportovců založený roku 1969. Mezi české kluby věnující se cyklistice hendikepovaných patří např. Česká asociace tělesně postižených sportovců, Český paralympijský výbor nebo Černí koně paracycling Team. Velké oblíbenosti mezi tělesně postiženými v posledních letech nabývá vodní turistika. Existuje velké množství vodáckého vybavení vhodného pro nejrůznější typy postižení (nafukovací lodě, rafty, různé typy kajaků, kánoe apod.). Pomůcku určenou přímo pro vozíčkáře představuje sedačka do lodi. Využívají se také různé úchyty na pádlech či přídavné plováky znemožňující převrácení lodi. Osoby s těžším tělesným postižením při sjezdu řek či plutí na stojaté vodě za pomoci asistentů používají např. rafty nebo tzv. double kajaky. Mezi vodní sportovní aktivity pro osoby s tělesným postižením patří např. jachting, kitesurfing nebo vodní lyžování. Velice oblíbeným sportem se mezi vozíčkáři v posledních letech stalo také přístrojové potápění. To v České republice zajišťuje především sdružení Restart. Dalším z letních outdoorových sportů je orientační závod neboli „trail orienteering“. Je založen na čtení a interpretaci mapy v přírodě a byl vyvinut právě proto, aby i lidem s omezenou hybností dovolil účastnit se orientačních závodů v přírodě. Další vhodnou letní aktivitu pro osoby s tělesným postižením může představovat horolezectví. K nejmladším sportům v České republice, jemuž se tělesně postižení začínají věnovat, patří golf. Pro vozíčkáře byl vyvinut speciální vozík, tzv. „para-

golfer“, který umožňuje nejen snadný pohyb po hřišti, ale také vertikalizaci, která je nutná pro správný odpal. K outdoorovým adrenalinovým aktivitám, které mohou tělesně postižení provozovat, patří parašutismus, paragliding, canyoning, čtyřkolky a další (Bartoňová a Rybová 2013, 69–74).

SPORTOVNÍ KLUB VOZÍČKÁŘŮ PRAHA

Sportovní klub vozíčkářů Praha byl založen stolními tenisty na vozíku v září roku 1991. V letech 2003–2004 vznikly další tři oddíly – florbal, orientační závod a lyžování. K těm postupně přibýly ještě oddíl potápěčů a outdoorový oddíl, v roce 2014 pak nejmladší z oddílů – taneční, který jsem sama založila. V současnosti SKV Praha zastřešuje celkem 7 sportovních oddílů a dle zprávy z konce roku 2014 čítá 103 členů (Hůlka 2014, 6). Aktivními sportujícími členy klubu jsou lidé s těžkým tělesným postižením, většinou po poškození míchy, amputaři a dále např. lidé s vrozenými vývojovými vadami CNS nebo pohybového aparátu. Klub sídlí v Praze, ale jeho členové jsou z celé České republiky (Hůlka 2011, 6). Posláním SKV Praha, jak sám uvádí, je především „podpora sportu tělesně hendikepovaných“ (Hůlka 2014, 6). Jeho hlavní činností je pořádání sportovních a volnočasových akcí – ať už doma, nebo v zahraničí – nejen pro vozíčkáře, ale také pro jejich rodiny a přátele. SKV Praha seznamuje se sportem hendikepované lidi nejen na začátku sportovní činnosti, ale vytváří zázemí pro rekreační i vrcholové sportovce na vozíku. Organizace se zapojuje do mezinárodních struktur, propaguje sport hendikepovaných, pořádá významné sportovní akce, vytváří prostor pro společný sport a setkávání hendikepovaných a nehendikepovaných občanů a v oblasti sportu provádí osvětovou a vzdělávací činnost (ibid., 6–7). Oddíl, který nejhojněji pořádá několika-denní sportovní pobyty pro vozíčkáře, jejich rodiny i přátele, je oddíl outdooru pod vedením Michaely Krunclové. Soustředí se na rekreační i adrenalinové sporty, pořádá vodácké, cyklistické, kitové i wakeboardingové akce v České republice i v zahraničí (Hůlka 2012, 14). Během letošního léta oddíl zorganizoval celkem 6 akcí, které se mi podařilo zdokumentovat.

CENTRUM PARAPLE

Centrum Paraple (CP) je obecně prospěšná společnost, která pomáhá lidem ochrnutým po poškození míchy a jejich rodinám vrátit se zpět do života. Pomáhá klientům zlepšit fyzický i psychický stav a dosáhnout co nejvyšší samostatnosti a nezávislosti. Tato organizace zároveň klientům a jejich rodinám poskytuje poradenské a sociálně rehabilitační služby. Mimoto usiluje o podporu vozíčkářů veřejností, o informování veřejnosti o dané problematice. Kromě sociálně-rehabilitačních programů nabízí CP také sportovní, vzdělávací i jiné kurzy nebo respitní pobyty. Jeho pomoc opakovaně ročně využije více než 1 300 vozíčkářů z celé České republiky (Pištorová 2014, 4–5). CP klade velký důraz na rozvíjení sportovních aktivit klientů a snaží se vozíčkářům po poškození míchy co nejdříve po úrazu či nemoci ukázat možnosti sportu na vozíku. V rámci CP funguje sportovní úsek vedený Lenkou Honzátkovou a sdružující několik sportovních fyzioterapeutů. Ti mají na starosti nejen posilovnu upravenou speciálně pro vozíčkáře, ale také zapůjčování sportovních pomůcek a organizaci celoročních sportovních kurzů. Každoročně sportovní úsek CP pořádá zhruba osm kurzů – letních i zimních, mezi nimi např. lyžařský, cyklistický či vodácký. Během tohoto roku zorganizoval sedm letních sportovních kurzů v termínu od května do září 2015, jejichž dokumentaci uvádím níže.

METODOLOGIE

Výzkum probíhal od května do října roku 2015 ve dvou fázích. Kvantitativní výzkumné šetření se uskutečnilo v období od května do září roku 2015 na sportovních kurzech SKV Praha a sportovního úseku CP. Během tohoto období se mi podařilo nashromáždit informace z celkem třinácti sportovních kurzů. U každého kurzu jsem sledovala podmínky ubytování, program a konkrétní sporty. Dále mě zajímal celkový počet účastníků – vozíčkářů a asistentů. Kvantitativní výzkum studie spočívá ve zjišťování demografických údajů o účastnících kurzů. Pro statistický přehled byly rozhodující následující údaje – zastoupení mužů/žen, kvadruplegiků/paraplegiků a věk

vozičkářů. Statistické údaje pro přehlednost uvádím v tabulkách. Tyto údaje jsem získala na základě studia písemných dokumentů – přihlášek na jednotlivé sportovní kurzy. Ty mi poskytly organizátorky kurzů – vedoucí outdoorového oddílu SKV Praha Michaela Krunčlová a sportovní terapeutka Centra Paraple Lenka Honzátková. Údaje týkající se kvality organizace, ubytování a programu kurzů jsem pak získala metodou zúčastněného pozorování – účastníkem kurzů jsem byla buď já sama, nebo moji informátoři. Těmi byli jak výše zmíněné organizátorky kurzů, tak další účastníci – vozičkáři.

Druhá část mého výzkumu má ryze kvalitativní charakter a týká se vztahu mezi vozičkáři a asistenty, jejich spolupráce a pozitiv, která jejich kooperace v rámci společných sportovních akcí přináší. Zajímalo mě počet asistentů na jednotlivých kurzech a konkrétní činnosti, s nimiž musejí během akcí tohoto typu pomáhat. Zaměřila jsem se také na úlohu asistenta. Snažila jsem se zjistit, kteří lidé se takové činnosti věnují, jaká je povaha asistenta, jeho vnímání vozičkářů i to, jak je naopak on přijímán vozičkáři.

Mými respondenty bylo sedm asistentů a sedm vozičkářů. Získala jsem tedy celkem 14 polostrukturovaných rozhovorů o osmi pevně daných otázkách, na něž jsem nechala respondenty volně odpovídat. Snažila jsem se vybírat ty respondenty, kteří se alespoň jednou účastnili nějaké sportovní akce, kde spolupracovali vozičkáři s asistenty. Jména respondentů jsem zaměnila v rámci zachování anonymity. Rozhovory jsem získala na soustředění tanečního oddílu SKV Praha (Hradiště u Domažlic), které jsem sama organizovala, na Sportovním kurzu Centra Paraple (Nové Zámky), kterého jsem se účastnila a během svého rehabilitačního pobytu v Centru Paraple (Praha). Pro výběr respondentů jsem zvolila nepravděpodobnostní typ výběru, konkrétně výběr účelový. Oslovené respondenty jsem osobně poznala během výše zmíněných akcí. Rozhovory probíhaly ústní formou a trvaly zhruba 20 minut. Pro základní začlenění jsem se nejprve zaměřila na věk, pohlaví a zaměstnání asistentů i vozičkářů. Dále respondenti odpovídali na jednu uzavřenou otázku (otázka č. 1) a 7 otevřených otázek:

1. Už jste se někdy účastnil/a akce, kde spolupracovali hendikepovaní a nehendikepovaní?
2. Pokud ano, jmenujte konkrétní akci.
3. Obohatila Vás tato akce nějak? Pokud ano, jak?
4. Budete se i nadále podobných akcí účastnit? (Konkrétní plány?)
5. Popište, co se Vám na akci líbilo/nelíbilo? Co konkrétně byste vylepšil/a?
6. Přispěla podle Vašeho názoru tato akce ke sblížení vozičkářů s chodícími? Pokud ano, jak?
7. Jak konkrétně probíhala spolupráce vozičkářů a chodících?
8. Použijete tuto zkušenost dále v životě? Pokud ano, jak?

KVANTITATIVNÍ VÝZKUM ÚČASTNÍKŮ SPORTOVNÍCH KURZŮ

Vstup do komunity a získávání informací

Proniknout mezi komunitu vozičkářů a získat takto cenné informace se mi podařilo z následujících důvodů. Tím prvním je, že už dva a půl roku jsem také bohužel upoutaná na invalidní vozík po těžkém úrazu. Během tanečního tréninku jsem při nácviku akrobatického prvku nešťastně spadla, rozdrtila jsem si šestý krční obratel a poškodila si míchu. Následkem toho jsem ochrnula od hrudníku dolů a při naprosté většině běžných denních úkonů potřebuji asistenci. Po operaci jsem musela přerušit studium a vzdát se i ostatních aktivit. Absolvovala jsem klasickou rehabilitaci na spinální jednotce v Motole a rehabilitačním ústavu v Kladrubech. Léčila jsem se také ve FN Lochoťín a v pražském Centru Paraple, kde jsem objevila možnosti sportování na vozíku. Po izolaci v nemocnici a naprostém odtržení od reálného světa sama procházím procesem resocializace – znovu studuji a věnuji se svým zálibám. V tomto ohledu i mně výrazně pomáhá sport. Ten mi nejen umožňuje udržovat

se v kondici a zlepšovat fyzický stav, ale především setkávat se s dalšími vozíčkáři, poznávat stále nové lidi i získávat přátele.

Brzy po úrazu jsem se začala opět věnovat tanci, organizovat taneční workshopy pro ostatní vozíčkáře a díky SKV Praha jsem mohla založit taneční oddíl vozíčkářů. Zde se setkávají chodící tanečníci s tanečnický po úrazu míchy a společně pracují na zajímavých projektech. Jakožto člen SKV Praha, který sdružuje sedm sportovních oddílů, mám snazší možnost navazovat kontakty s ostatními sportovci na vozíku.

Mám také dlouholeté zkušenosti s výukou tance a choreografií. To, že jsem se sportu (dále se tak tanec nazývat) věnovala intenzivně v minulosti, mě motivovalo opět se k němu vrátit a domnívám se, že také urychlilo moji resocializaci. Pomohly mi i kontakty s ostatními tanečnický a možnost brzy po úraze začít trénovat se svou taneční skupinou.

Přehled jednotlivých sportovních kurzů

Stručné shrnutí dokumentace některých kurzů uvádím, abych přiblížila, co je pro organizaci takového kurzu důležité, v čem se podobá sportovním kurzům pro lidi bez hendikepu, a v čem se od nich naopak odlišuje. Pro větší autentičnost uvádím také některé dojmy a citace účastníků kurzů.

Kurzy outdoorového oddílu SKV Praha

Během letního období roku 2015 zorganizoval outdoorový oddíl SKV Praha celkem 6 sportovních kurzů. Prvním z nich byl červnový Cyklistický kurz, následoval Kurz vodních sportů, Vodácký kurz, Cyklistický kurz pro vozíčkáře a jejich rodiny, Lezecký kurz v lanovém centru a v září sezónu završil opět Cyklistický kurz na Šumavě. Během cyklistických kurzů se vozíčkářům spolu s asistenty podařilo ujet až 40 km za den, během vodáckého kurzu to bylo přes 20 km denně. Kromě sportovní náplně byl program kurzů doplněn o zajímavé výlety, např. do Moravského krasu nebo na německou stezku korunami stromů Bavorský les. Výuku na kurzech zajišťovali profesionální trenéři a náročné situace zvládli vozíčkáři díky pomoci dobrovolníků. Jak jsou dobrovolníci

při sportovních kurzech důležití, dokládají i citace některých vozíčkářů: „Na vodáckém kurzu nám cestu ztěžovala nejen tropická vedra, ale také přeplněné kempy a velké množství vodáků na Vltavě. Nakonec celá akce proběhla úspěšně, zejména díky pomoci dobrovolníků a vstřícnosti vltavských kempů.“ (Kruclová, 4. 7. 2015, Hradiště u Domažlic) Vozíčkářka Anna, která s outdoorovým oddílem vyrazila poprvé, ve své reportáži píše: „Nejdřív jsem váhala, jestli jet s neznámým týmem lidí, jestli zvládnou několik hodin a kilometrů na handbiku, jestli zvládnou jednoduché úkony kolem hygieny, přesezení atd. Nakonec zvítězila touha po dobrodružství a vrhla jsem se na několik dnů na alternativní ‚dunajskou‘ cyklostezku.“ Velice si váží také ochoty asistentů: „ani nevíte, jak ohromný dopad vaše pomoc má. Můj obdiv vám všem – nevím jestli bych před úrazem byla měla sílu a chuť podobně pomáhat“ (Kmeťová 2015). Pozitivní zážitky z Kurzu vodních sportů popisuje také vozíčkářka Monika v reportáži pro SKV Praha: „Wakeboarding je něco jako vodní lyžování, kde je lyžař tažen na laně za člunem. Jízda na skútru byla bezva, skútr jsme si vyzkoušeli řídit sami, za námi seděl instruktor, který poradil, když bylo třeba, a hlavně nás jistil. Na vodním skútru jsem jela poprvé a byl to zážitek... Nevěřila jsem, že si ještě někdy budu moci takhle zařadit a vyzkoušet různé sporty.“ (Rozsypalová 2015) Organizátorka Cyklistického kurzu, kvadruplegička Michaela, si celý průběh akce chválí: „I když některé dny nám naplánovaný program překazilo počasí,

	V	A	Ž/M	K/P	Věk
Cyklistický kurz 18.–21. 6. 2015	9	6	2/7	2/7	22–45
Kurz vodních sportů 17.–19. 7. 2015	12	10	5/7	3/9	30–47
Vodácký kurz 5.–8. 8. 2015	8	10	3/5	4/4	30–36
Cyklistický kurz pro vozíčkáře a jejich rodiny 19.–23. 8. 2015	4	5	3/1	1/3	30–35
Lezecký kurz v lanovém centru 28.–29. 8. 2015	4	8	3/1	1/3	31–35
Cyklistický kurz Šumava 9.–13. 9. 2015	6	6	4/2	4/2	30–41

V – počet vozíčkářů, A – počet asistentů, Ž/M – počet žen/počet mužů, K/P – počet kvadruplegiků/počet paraplegiků, Věk – věkové rozmezí, v němž se účastníci kurzu pohybovali

Tabulka 1: Statistický přehled účasti na jednotlivých sportovních kurzech outdoorového oddílu SKV Praha

většinou se nám podařilo během dne ujet až 40 km. Užívala jsem si překrásné nedotčené přírody a skvělé party, která se na kurzu sešla.“ (Kruclová, 4. 7. 2015, Hradiště u Domažlic)

Kurzy sportovního úseku Centra Paraple

Letní sportovní kurzy Centra Paraple odstartoval už v květnu Potápěčský kurz. Následovalo dalších šest kurzů – Vodácký kurz, Všeobecný sportovní kurz, Kurz sportů v přírodě, dva Cyklistické kurzy a Kurz čtyřkolek. Nejpočetnější byl Cyklistický kurz v Bukové, kterého se účastnilo 13 vozíčkářů a 15 asistentů. Programově nejpestřejší byly pak Všeobecný sportovní kurz a Kurz sportů v přírodě.

Všeobecného sportovního kurzu jsem se účastnila osobně a velmi kladně hodnotím jak ubytování, tak organizaci celé akce s pestrým programem, širokou škálou aktivit a profesionalitu lektorů i přednášejících. Celý kurz se nesl v duchu paralympijských her, a tak si účastníci mohli vyzkoušet jednotlivé letní paralympijské sporty – atletiku, lukostřelbu, boccii, cyklistiku, vodáctví, střelbu, stolní tenis, tenis a basketbal. Kromě toho bylo možné vyzkoušet si ještě např. florbal, potápění, jízdu na čtyřkolce, segway pro vozíčkáře. Program byl doplněn přednáškami předních českých sportovců – např. paralympionika Lukáše Drahošínského či cyklisty na handbiku Jiřího Čelouda. Program Kurzu sportů v přírodě se skládal z jízdy na čtyřkolkách, handbikách, z vodních sportů si mohli vozíčkáři vyzkoušet jízdu na mořských kajacích či mořských člunech. Pro vozíčkáře bylo většinou zajištěno bezbariérové ubytování, přičemž nejvíce si chválili ubytování v hotelu Na Kopečku v Nových Zámkách (Všeobecný sportovní kurz a Cyklistický kurz Nové Zámky) a ubytování v Chatě Lanovka na Lipně (Kurz sportů v přírodě). Na zajištění kurzů se podílely kromě CP ještě další organizace, během Potápěčského kurzu to bylo např. občanské sdružení Restart. Průběh tohoto kurzu popisuje sportovní terapeut Jiří Pokuta: „V prvních dnech na bazénu se všichni účastníci seznamují s výstrojí a vybavením potřebným k ponoru. Učí se dorozumívat pod vodou, vyrovnávat tlak v uších, pracovat s kompenzátozem vztlaku. Zkouší se různé vybavení, doladuje se výstroj, aby vše

individuálně vozíčkářům padlo a byli připraveni pro ponor ve volné vodě. V bazénu je potřeba vyzkoušet vše, co by vás mohlo překvapit ve studené vodě lomu Leštinka.“ (Pokuta 2015, 10) Stejně jako na kurzech SKV Praha, i na kurzech CP zajišťovali vozíčkářům pomoc asistenti – většinou z řad pracovníků CP a studentů fyzioterapie a přátelů oborů. O nezbytnosti asistentů mluví i jeden z vozíčkářů, který se účastnil Vodáckého kurzu: „Všechno, co by normálně byl problém, za nás dělali asistenti a dobrovolníci. Stavěli stany, nafukovali lodě, do nichž nás pak všechny naskládali, abychom konečně mohli makat také sami. A oni zatím stavěli dále po proudu nový tábor.“ (Tomáš 2015, 10) Vozíčkáři si na sportovních kurzech chválí nejen dobrou organizaci a kolektiv, ale také možnost zvýšit vlastní fyzickou kondici: „Díky kurzu čtyřkolek jsem našla možnost, jak znovu provozovat sport, kterému jsem se věnovala před úrazem. Na akci se mi líbilo přiblížení se k přírodě, kolektiv a jeho dobrá spolupráce.“ (Markéta, 16. 10. 2015, Centrum Paraple) „Na cyklistickém kurzu bylo super ubytování i organizace. Byla to pro mě nová zkušenost. Seznámil jsem se s novými lidmi, odreagoval se, rozhýbal jsem se a byla to zábava.“ (Šimon, 15. 10. 2015, Centrum Paraple) „Díky kurzu se mi povedlo alespoň trochu zvýšit svoji fyzickou kondici a svalovou sílu a motivovalo mě to, abych častěji jezdila na vlastním upraveném kole.“ (Jana, 4. 7. 2015, Hradiště u Domažlic)

	V	A	Ž/M	K/P	Věk
Potápěčský kurz 25.–29. 5. 2015	6	6	3/3	3/3	25–46
Vodácký kurz 5.–9. 6. 2015	10	10	1/9	7/3	25–68
Všeobecně sportovní kurz 15.–20. 6. 2015	8	8	2/6	5/3	26–65
Kurz sportů v přírodě 22.–26. 6. 2015	10	7	2/8	2/8	21–56
Cyklistický kurz Buková 6.–11. 7. 2015	13	15	2/11	7/6	20–55
Cyklistický kurz Nové Zámky 18.–23. 8. 2015	10	7	1/9	6/4	28–65
Kurz čtyřkolek 12.–20. 9. 2015	8	7	1/7	1/7	32–58

V – počet vozíčkářů, A – počet asistentů, Ž/M – počet žen/počet mužů, K/P – počet kvadruplegiků/počet paraplegiků, Věk – věkové rozmezí, v němž se účastníci kurzu pohybovali

Tabulka 2: Statistický přehled účasti na jednotlivých kurzech sportovního úseku Centra Paraple

Shrnutí

Letní sportovní kurzy Centra Paraple a outdoorového oddílu SKV Praha probíhaly v termínu od 25.5.2015 do 20.9.2015. Všechny se konaly na území České republiky, ubytování bylo od zcela bezbariérového k částečně bariérovému přizpůsobenému pro vozíčkáře – s pomocí asistentů však částečná bariérovost pro vozíčkáře nepředstavovala výraznější problémy.

Během těchto kurzů si vozíčkáři společně s asistenty a dobrovolníky mohli vyzkoušet následující sporty: cyklistiku, vodáctví, vodní sporty (jachting, jízdu na vodním skútru, vodní lyžování, paddle boarding, wakeboarding, jízdu na mořských kajacích a mořských člunech), potápění, jízdu na čtyřkolkách, atletiku, lukostřelbu, boccii, střelbu, stolní tenis, tenis, basketbal, florbal, paragolf či výškové sporty. Jak se zdá, mezi nejoblíbenější letní outdoorové aktivity vozíčkářů patří cyklistika. Z celkového počtu třinácti kurzů bylo celkem pět cyklistických. Rovněž Cyklistický kurz s Parapletem v Bukové byl kurzem nejpočetnějším. Velmi oblíbené jsou také vodní sporty a vodáctví.

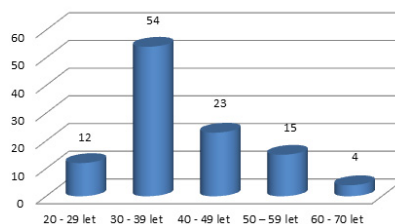
Ve zmíněném období se sportovních kurzů zúčastnilo celkem 108 vozíčkářů (43 kurzů SKV Praha a 65 kurzů CP) a 105 asistentů (45 kurzů SKV a 60 kurzů CP). Dohromady se tedy zmíněných sportovních kurzů zúčastnilo 213 lidí. Mezi vozíčkáři výrazně převládalo mužské zastoupení. Ze 108 vozíčkářů se účastnilo pouhých 32 žen a 76 mužů. Zajímavé je, že zatímco u kurzů CP je početní převaha mužů nad ženami naprosto zřejmá (53 : 12), u kurzů SKV Praha je poměr mužů a žen téměř vyrovnaný (23 : 20).

Další hodnota, na kterou jsem se ve svém výzkumu zaměřila, byl podíl kvadruplegiků a paraplegiků. Z celkového počtu 108 vozíčkářů se sportovních kurzů účastnilo 64 paraplegiků a 44 kvadruplegiků. Také u této hodnoty jsem zaznamenala podstatné rozdíly mezi kurzy CP a kurzy SKV Praha. Tentokrát byl poměr paraplegiků ke kvadruplegikům vyvážený v kurzech CP (34 : 31), zatímco u kurzů SKV výrazně převažovali paraplegici nad kvadruplegiky (30 : 13).

Věkové rozmezí se pohybovalo od 20 do 68 let. Nejvíce vozíčkářů, kteří se kurzů účastnili, bylo ve věku mezi 30 a 39 lety. Označíme-li věkovou kategorii do 40 let za „mladší“, od 40 let výše pak za „starší“, můžeme říci, že kurzů se účastnili spíše mladší vozíčkáři (poměr „mladších“ k „starším“ je 64 : 42).

	Kurzy SKV	Kurzy CP	Všechny kurzy
Počet vozíčkářů	43	65	108
Počet asistentů	45	60	105
Celkový počet účastníků kurzů	88	125	213
Počet mužů – vozíčkářů	23	53	76
Počet žen – vozíčkářek	20	12	32
Počet kvadruplegiků	13	31	44
Počet paraplegiků	30	34	64

Tabulka 3: Statistický přehled účasti na letních kurzech outdoorového oddílu SKV Praha a CP

Obrázek 1: Počet účastníků kurzů v jednotlivých věkových kategoriích

Hypotézy a závěry

Ještě před nashromážděním informací a získáním výsledků jsem si stanovila několik hypotéz týkajících se právě výše uvedených hodnot.

Jako první hypotézu jsem si stanovila předpoklad, že sportovních kurzů se bude účastnit více mužů než žen. V této hypotéze jsem vycházela zejména z domněnky, že počet mužů – vozíčkářů obecně přesahuje počet žen – vozíčkářek. To potvrzují např. statistiky Rehabilitačního ústavu Kladruby. V letech 2002–2009 z celkového počtu 798 spinálních pacientů bylo 594 mužů (74 %) a 204 (26 %) žen (Kulakovská a Talpová 2010, 353). Další, co můj názor podpořilo, je to, že většinu současných sportů pro vozíčkáře (zejména sálové sporty – basketbal, rugby, florbal, z outdoorových sportů pak ty adrenalinové) lze považovat za spíše „mužské sporty“. Lze vycházet také ze statistiky

ÚZIS, podle níž se fyzicky náročným aktivitám v běžné populaci věnují více muži než ženy (Brožová et al. 2003, 22). Z celkového počtu 108 vozíčkářů, kteří se kurzů účastnili, bylo 76 mužů (70 %) a 32 (30 %) žen. Počet mužů byl tedy oproti počtu žen více než dvojnásobný. Hypotézu tedy lze považovat za ověřenou.

Druhá hypotéza, kterou jsem testovala, se týkala věku vozíčkářů. Označíme-li věkovou kategorii do 40 let za „mladší“, od 40 let výše pak za „starší“, předpokládám, že sportovních kurzů se bude účastnit více „mladších“ vozíčkářů. Vítězslav Vurst ze spinální jednotky FN Motol uvádí, že spinální zranění se z velké části týká lidí ve věku do 30 let (Vurst 2012). Z vlastní zkušenosti vím, že čím dříve se člověk po úrazu začne věnovat sportu, tím větší je jeho šance na zlepšení fyzického i psychického zdraví. Z výsledků výzkumu vyplynulo, že nejmladšímu účastníkovi kurzu bylo 20 let, nejstaršímu pak 68. Pro lepší přehlednost jsem si stanovila pět věkových kategorií (20–29 let, 30–39 let, 40–49 let, 50–59 let, 60–70 let) a sledovala počet účastníků v jednotlivých kategoriích. Ve věkové kategorii od 20 do 40 let se účastnilo celkem 64 vozíčkářů, zatímco v kategorii od 40 do 70 let se účastnilo pouze 42 vozíčkářů. Hypotézu lze považovat za ověřenou.

V další hypotéze jsem předpokládala, že sportovních kurzů se bude účastnit více paraplegiků než kvadruplegiků. Domnívala jsem se, že paraplegici, vzhledem k tomu, že jsou fyzicky lépe vybaveni než kvadruplegici, budou obratnější také v různých sportovních činnostech. Také menší soběstačnost a horší schopnost sebeobsluhy může některé kvadruplegiky odrazovat od toho vydat se na kurz s cizími lidmi a do cizího prostředí (zde se opírám také o vlastní zkušenost). Z celkového počtu 108 vozíčkářů se sportovních kurzů účastnilo 64 paraplegiků a 44 kvadruplegiků. Hypotézu lze považovat za ověřenou.

V poslední, čtvrté hypotéze jsem zkoumala počet asistentů připadajících na jednoho vozíčkáře. Předpokládala jsem, že na jednoho vozíčkáře připadne zhruba jeden asistent.

Zde jsem vycházela z vlastních zkušeností z akcí, kde spolupracovali vozíčkáři s asistenty. Přesto, že někteří kvadruplegici potřebují i dva asistenty, paraplegici jsou na druhou stranu často zcela samostatní. Tím se počet asisten-

ta na vozíčkáře vyrovná poměru zhruba 1 : 1. Všech letních sportovních kurzů outdoorového oddílu SKV Praha a Centra Paraple se zúčastnilo celkem 108 vozíčkářů a 105 asistentů – počet je tedy téměř vyrovnaný. Hypotézu lze považovat za ověřenou.

KVALITATIVNÍ VÝZKUM – SPOLUPRÁCE VOZÍČKÁŘŮ S ASISTENTY NA SPORTOVNÍCH KURZECH

Otázku role asistenta považuji za důležitou zejména ve vztahu k tématu resocializace a sblížení světů hendikepovaných se zdravými. Kromě asistentů samotných mě zajímal také vztah mezi asistentem a vozíčkářem, který je právě na sportovních akcích unikátní. Vozíčkáři nejsou jen pasivními příjemci pomoci asistentů, ale snaží se maximálně zapojit do dané aktivity v zájmu dosažení rovnocenné spolupráce.

Průkopníka v oblasti osobní asistence představuje hnutí Independent Living založené Edem Robertsem na kalifornské univerzitě v Berkeley. Hnutí je známé také pod recesistickým názvem Rolling Quads („Valčí se kvadrourouš“). Motivem jeho vzniku bylo zajištění nezávislosti a samostatnosti ve smyslu, že i člověk s těžkým hendikepem může rozhodovat o vlastním životě a převzít za něj zodpovědnost (Novosad 1997, 31).

Trinácti letních sportovních kurzů s vozíčkáři, které se mi podařilo zmapovat, se zúčastnilo celkem 105 asistentů (60 CP : 45 SKV). U kurzů Centra Paraple to byli většinou jeho pracovníci doplnění studenty fyzioterapie a spřátelených oborů (ergoterapie, zdravotní školy...). Studenti často mohli tyto kurzy využít ke splnění povinné školní praxe. U kurzů SKV Praha tvořili asistenty zejména dobrovolníci, kteří pomáhali většinou jen za proplacení ubytování a stravy.

V následujícím odstavci shrnuji poznatky týkající se zastoupení pohlaví, zaměstnání a věkového rozmezí respondentů. Z rozhovorů, které se mi zatím podařilo nashromáždit, vyplynulo, že asistentkami bývají častěji ženy. V mém vzorku byla žen naprostá převaha – ze sedmi asistentů, od nichž se mi podařilo rozhovor získat, bylo 6 žen a pouze 1 muž. To potvrzuje i výzkum Michala Šmolky, vedou-

cího úseku psychologie Centra Paraple. O motivaci asistentů říká: „pro zájemce o dobrovolnictví je nejdůležitější vidina smysluplnosti práce a touha po změně ve vlastním životě“ (Šmolka 2015, 14). Převahu žen mezi asistenty však nelze zatím nijak zobecňovat. Z vlastní zkušenosti vím, že při sportovních akcích rádi pomáhají i muži a při fyzicky náročných sportech, kdy jsou nutné různé přesuny, jsou nepostradatelní. Mezi oslovenými vozíčkáři byla naopak převaha mužů (ze sedmi respondentů byli 4 muži), což koresponduje s poznatkem z první části výzkumu, že sportovní akcí pro vozíčkáře se účastní především muži. Během sportovních kurzů jsem zaznamenala mezi asistenty převahu studentů. To se potvrdilo i v mých rozhovorech – z celkem sedmi asistentů představovali 4 právě studenti (konkrétně 4 studentky). To částečně objasňuje i první tvrzení – vzhledem k tomu, že asistenti při sportovních akcích pocházejí většinou z řad studentů fyzioterapie, ergoterapie, zdravotních škol apod., bude zřejmě převládat i počet žen mezi asistenty. Mezi studenty těchto oborů totiž rovněž převládají ženy. Jedna ze zbývajících asistentek je zaměstnána jako sportovní terapeutka, jedna jako knihovnice a poslední asistent – jediný muž pracuje jako úředník. Škála zaměstnání, jimž se oslovení vozíčkáři věnují, je poměrně různorodá – administrativní pracovník, referent, koordinátor sportovních akcí, účetní, podnikatel. Mezi vozíčkáři byl i jeden student a jeden invalidní důchodce. Věkové rozmezí asistentů se pohybovalo od 20 do 37 let. Nejvíce asistentů bylo ve věku od 20 do 24 let. Věkové rozmezí sedmi oslovených vozíčkářů se pohybuje od 20 do 49 let (20, 31, 36, 41, 43, 45, 49).

Dále jsem se zaměřila na konkrétní akce, jichž se respondenti účastnili. Asistenti i vozíčkáři v rozhovorech tyto akce (soustředění tanečního oddílu SKV, sportovní kurz s Parapletem, lyžařský kurz, cyklistický kurz, vodácký kurz, kurz čtyřkolek a další...) popisovali a hodnotili. Většina z oslovených už se v minulosti sportovních akcí, kde spolupracovali vozíčkáři s asistenty, účastnili. Pouze dva z asistentů a dva vozíčkáři se podobné akce účastnili poprvé. Součástí rozhovoru byla také otázka, zda se respondenti budou podobných akcí účastnit i v budoucnu. Všichni odpověděli

kladně, přičemž někteří už měli jasně naplánováno, které akce to budou a někteří (zejm. asistenti) vyjádřili zájem o účast na takových akcích, „naskytne-li se jim příležitost“.

Další tematický blok otázek se týkal toho, jak spolupráce mezi vozíčkáři a asistenty probíhala a o které konkrétní činnosti se jednalo. Asistenti vozíčkářům pomáhají především s přesuny, osobní hygienou, oblékáním a vším, co sami nezvládnou. Většina respondentů zdůrazňuje, že však nejen asistenti pomáhali vozíčkářům, ale že se obě skupiny snažily zapojit rovným dílem. Jeden z asistentů, který pomáhal na florbalovém benefičním turnaji, to popisuje takto: „Společně jsme zajišťovali akci, co se týče organizace, podíleli jsme se rovným dílem a každý dělal, co zvládl.“ (Jan, 22. 10. 2015, Centrum Paraple) Vozíčkářka pracující jako referentka se o spolupráci na kurzu čtyřkolek vyjadřuje obdobně: „Probíhalo naprosto rovnocenné rozdělování úkolů a každý dělal, co mohl, podle svých možností.“ (Markéta, 16. 10. 2015, Centrum Paraple) Konkrétně vozíčkáři asistentům pomáhali třeba se zajištěním dopravy auty, jak podotýká třiadvacetiletý účetní na vozíku. Účastnice tanečního soustředění zase vyzdvihují spolupráci během tanečních tréninků, kdy vedení tréninků, tvorbu choreografií i veškerou organizaci zajišťuje vozíčkářka. Ostatní vozíčkářky se také na tvorbě choreografií podílejí.

V odpovědích na otázku „Co se Vám na akci líbilo/nelíbilo? Co konkrétně byste vylepšil/a?“ většina dotázaných chválí dobrou organizaci akcí, zábavný program, přátelskou atmosféru a spolupráci kolektivu. Negativních připomínek se v rozhovorech objevilo minimum, někteří respondenti vyjádřili pouze nespokojenost s podmínkami ubytování – například šestadvacetiletý vozíčkář, který se účastnil lyžařského kurzu. Třiatřicetiletá sportovní terapeutka, která na akcích pro hendikepované pomáhá pravidelně, vyjadřuje svoje stanovisko takto: „Líbilo se mi prostředí, profesionalita odborníků, kteří s hendikepovanými pracují, dobré vztahy mezi účastníky. Nelíbilo se mi to, že na některých akcích bohužel nešel zajistit plně bezbariérový přístup na WC a že tam byly malé místnosti na stravování.“ (Magda, 22. 10. 2015, Centrum Paraple) Jednatřicetiletá vozíčkářka, koordinátorka spor-

tovních akcí, oceňuje to, že zde mohou společně sportovat osoby s hendikepem i bez hendikepu.

Další otázky se týkají zejména toho, jaký přínos by spolupráce hendikepovaných a asistentů mohla mít do dalšího života obou skupin. Na otázku „Obohatila Vás tato akce nějak? Pokud ano, jak?“ odpovídali všichni respondenti kladně, většinou ve smyslu, že se naučili novým dovednostem, seznámili se s novými lidmi a odreažovali se od běžného pracovního stereotypu. Asistenti většinou vyzdvihují schopnost vzájemné spolupráce a vozíčkáři zase ochotu nehendikepovaných pomáhat. Některé z asistentek se vyjadřují shodně ve smyslu, že díky sportovním kurzům, které absolvovaly, měly možnost lépe poznat problémy lidí na vozíku. Dvaadvacetiletá studentka, která se účastnila tanečního soustředění SKV Praha, říká: „Jednoznačně jsme se s vozíčkáři sblížili. Trávít s nimi celý den člověku ukáže, co všechno obnáší být na vozíku a jak se dá pomoci.“ (Erika, 5. 7. 2015, Hradiště u Domažlic) Velice podobně se vyjadřuje také dvacetiletá studentka o Sportovním kurzu s Parapletem: „Poznala jsem, co všechno obnáší život na vozíku, a naučila jsem se pomáhat vozíčkářům s různými běžnými denními činnostmi i při sportu.“ (Tamara, 18. 6. 2015, Nové Zámky) Devětačtyřicetiletá vozíčkářka, která absolvovala kurz čtyřkolek, zase oceňuje to, že si dokázala, že sport, který vykonávala před ochrnutím, může po určitých úpravách vykonávat znovu.

Také v odpovědích na otázku „Přispěla podle Vašeho názoru tato akce ke sblížení vozíčkářů s chodícími? Pokud ano, jak?“ nacházím samá kladná stanoviska. Naprostá většina respondentů se vyjadřuje ve smyslu, že chodící se dověděli více o životě na vozíku a o tom, v jakých situacích a jakým způsobem je vhodné vozíčkáři pomoci či pomoc nabídnout. Velice podobně se vyjadřuje osmdvaacetiletá knihovnice, která pomáhala na tanečním soustředění: „Já jsem se třeba dozvěděla více o každodenním životě vozíčkářů a o různých útrapách, které hendikep přináší.“ (Hana, 4. 7. 2015, Hradiště u Domažlic) Podobně také sedmatřicetiletý úředník, který zajišťoval asistenci na benefičním florbalovém turnaji: „Spolupráce při sportu je jiná než v kanceláři. Sám jsem si půjčil vozík a chvíli jsem na něm zkoušel jezdit a došlo mi, že to není tak úplně jedno-

duché.“ (Jan, 22. 10. 2015, Centrum Paraple) Nebo např. dvacetiletá studentka na vozíku: „Myslím si, že chodící holky se během soustředění více dozvěděly o našem stavu, problémech a naučily se, jak a v čem nám vozíčkářkám pomáhat. Podle mě byla tato akce obohacující i pro chodící lidi, kteří v areálu pracují nebo zde byli ubytovaní. Dozvěděli se o nás něco, a hlavně jsme jim ukázaly, že i člověk na vozíku může být aktivní.“ (Jana, 4. 7. 2015, Hradiště u Domažlic) Některí respondenti použili také výrazy, že chodící při podobných akcích „přestanou mít strach z osob s hendikepem“ nebo se již nebudou bát jim pomoci, což v podstatě odráží přetrvávající předsudky ve společnosti. Důležitým poznatkem je, že sportující vozíčkáři budí dobrý dojem u veřejnosti a dokazují, že i oni mohou být aktivní. Působí tak motivačně nejen na ostatní hendikepované, ale i na širokou veřejnost – viz citace devětačtyřicetileté vozíčkářky, která pracuje jako referentka: „Chodáci přestali vidět vozíčkáře pouze jako chudáky.“ (Markéta, 16. 10. 2015, Centrum Paraple)

Na poslední otázku „Použijete tuto zkušenost dále v životě? Pokud ano, jak?“ odpovídali všichni vesměs v návaznosti na otázku minulou. Asistentky z tanečního soustředění uvádějí: „Já osobně už se třeba nebudu bát nabídnout pomoc vozíčkáři, kterého potkám na ulici.“ (Hana, 4. 7. 2015, Hradiště u Domažlic) Anebo: „Ano, budu schopna vozíčkářům lépe pomoci a porozumět jejich potřebám.“ (Nina, 4. 7. 2015, Hradiště u Domažlic) Některí vozíčkáři, jako šestatřicetiletý administrativní pracovník, také uvedli, že se díky kurzu naučili sportu, kterému se mohou nadále věnovat i v soukromí. Že navazování nových vztahů, spolupráce v kolektivu i sport samotný je pro vozíčkáře nezbytný, dokazuje také odpověď pětáctičetiletého vozíčkáře – podnikatele: „Při takových sportovních akcích často vozíčkáři zjistí, že dokážou víc, než si myslí. Posouvání svých hranic je důležité.“ (Šimon, 15. 10. 2015, Centrum Paraple)

ZÁVĚR

Z první, kvantitativní, části výzkumu vyplynulo několik závěrů – sportovních kurzů pro vozíčkáře se účastní více mužů než žen, více

paraplegiků než kvadruplegiků a více mladších (do 40 let) než starších vozíčkářů (nad 40 let). Ze statistik z Kladrub vyplývá, že narůstá počet žen po poškození míchy. Zatímco v roce 2003 se na Spinální rehabilitační jednotce v Kladrubech léčilo 96 mužů (82 %) a 21 žen (18 %) (Kulakovská a Talpová 2010, 353), v roce 2013 to již bylo 83 mužů (67 %) a 41 žen (33 %) (Hendrych et al. 2013) a v roce 2014 82 mužů (71 %) a 33 žen (29 %) (Hendrych et al. 2014). Tomu také odpovídá můj výzkum, kde poměr mužů vůči ženám se více blíží kladrubskému poměru z roku 2013 a 2014 než poměru z roku 2003. Rýsuje se, že outdoorové aktivity nabízejí sportovní vyžití jak pro muže, tak pro ženy. Na druhou stranu mezi vozíčkářskými sporty převládají ryze mužské sportovní disciplíny. Naprostou výjimku tvoří taneční oddíl SKV Praha, který má téměř výhradně ženské členy. Zde vidím velkou výzvu do budoucnosti vozíčkářského sportu a možnost většího zapojení žen do sportovních aktivit. Vzhledem k tomu, že podíl žen mezi vozíčkáři narůstá, zvyšuje se poptávka po ženském sportu, jakým tanec na vozíku jistě je.

V případě poměru kvadruplegiků a paraplegiků moje výsledky rovněž korespondují se statistickým poměrem ve vozíčkářské populaci – paraplegiků je mezi vozíčkáři více (Kulakovská a Talpová 2010, 354). Převaha paraplegiků na sportovních akcích souvisí zřejmě také s rozdíly ve fyzické zdatnosti a soběstačnosti obou zmíněných skupin. V poslední hypotéze týkající se počtu asistentů na vozíčkáře při sportovních akcích jsem vycházela spíše z vlastních zkušeností. Ve všech čtyřech případech se tedy mé hypotézy potvrdily.

Na poslední hypotézu pak navazuje druhá, kvalitativní část výzkumu zabývající se vztahem asistenta a vozíčkáře při sportovních akcích a jejich vzájemným přínosem a obohacením. Jsem přesvědčena, že spolupráce mezi hendikepovanými a nehendikepovanými je oboustranně prospěšná a dokazují to i odpovědi respondentů. Lidem bez hendikepu přináší možnost lépe poznat svět hendikepovaných a uvědomit si nejen jejich limity, ale především jejich možnosti. Hendikepovaným dává možnost nejen dostat se do společnosti a překonat bariéry, které by bez asistentů nepřekonali, ale také umět si říci o pomoc. Spolupráce při

sportovních aktivitách je kvalitativně jiný způsob koexistence než např. v kanceláři, nemocnici, sociálních zařízeních apod. Je zde větší podíl fyzické činnosti, důraz je kladen na spolupráci rovným dílem, vozíčkář není pouze závislý na pomoci asistenta, ale oba se podílejí dle svých možností a společně přispívají zdárnému výsledku.

Na tom, že pravidelná fyzická aktivita má pozitivní vliv na zdravotní a psychický stav vozíčkářů, stejně tak jako na jejich socializaci, se shodují autoři Kudláček a Ješinová i Kábele (Ješinová a Kudláček 2013, 31; Kábele 1992). Tělesná výchova a sport má podle Josefa Kábeleho u vozíčkářů kladný vliv na rozvoj osobnosti, konkrétně na rozvíjení individuálních schopností, získávání samostatnosti a soběstačnosti a může fungovat jako určité odreagování či pomáhat zvládat psychické stresy (Kábele 1992, 10). Socializační a resocializační funkci sportu u vozíčkářů dále zdůrazňují také pracovníci Centra Paraple (Honzátková et al. 2013, 39) nebo Libor Novosad (Novosad 2002, 27; 2011, 37). Zmiňovaní autoři se shodují také na tom, že sport je u většiny lidí spojen s pozitivními emocemi, plní nejen socializační, ale také seberealizační funkci, a působí tedy jako prostředek obohacení kvality života (Honzátková et al. 2013, 39; Novosad 2002, 28). Už od počátků hnutí sportu hendikepovaných na konci 40. let 19. století popisoval jeho zakladatel Ludwig Guttmann jako záměr užívání sportu v rehabilitačním procesu spinálních pacientů sociální reintegraci a změnu vnímání hendikepovaných nehendikepovanými (Brittain 2009, 3). Sport podle Guttmanna nepředstavoval jen „nejpřirozenější formu rehabilitačního cvičení“ obnovující fyzické zdraví, sílu, koordinaci, rychlost, vytrvalost, ale měl také psychologický vliv na znovuzavedení potěšení do života a přispíval k sociální reintegraci. Guttmann věřil, že sport je cesta, která může dokonce silně postiženým lidem pomoci žít zdravější a šťastnější život, získat sebevědomí a sebeúctu a dosáhnout určitého stupně nezávislosti (Gold a Gold 2007, 134).

Svým výzkumem, hlavně jeho kvalitativní částí, jsem potvrdila, že hendikepovaní svou vytrvalostí, odvahou a schopností překonávat překážky často motivují i širokou veřejnost. Tím navazuji na Libora Novosada, který kon-

statuje: „Usilující lidé s postižením jsou výzvou lidem intaktním, kteří tak mohou pod zorným úhlem toho, čeho dosáhli lidé s postižením, zhodnotit své vlastní cíle, ambice a postoje, a mohou tak posunout hodnotovou orientaci své existence na kvalitativně vyšší úroveň. [...]lověk, i když nemá funkční výkonnost, může své já realizovat v koexistenci a kooperaci s jinými lidmi. Může na ně působit, obohacovat je...“ (Novosad 2002, 109, 119–120). Obraz sportujících postižených má pozitivní vliv nejen na motivaci široké veřejnosti, ale také napomáhá odstranění některých zakotvených stereotypních představ. Obdobně se vyjadřuje také Simon Darcy z technologické univerzity v Sydney, který tvrdí, že „pozitivní obrazy postižených atletů soutěžících v různých sportovních disciplínách poskytují veřejnosti představu, která mění stereotypní vykreslení postižení v médiích a filmu“ (Darcy 2003, 16). Podle autora knihy *The Paralympic games explained* I. S. Brittaina existovala z historického hlediska potřeba vzniku hnutí hendikepovaných obecně, aby mohlo být poukázáno na fakt, že postižení jsou schopni ohromujících skutků tak jako kdokoliv jiný ve společnosti. A jedním z neúspěšnějších a nejviditelnějších způsobů, kterými mohou být tyto záměry uskutečněny, je právě sport (Brittain 2009, 4–5).

Toto téma je velmi široké, veškeré aspekty tohoto problému nelze postihnout v jedné práci. Studie autorů zabývající se touto problematikou i osobní zkušenosti samotných hendikepovaných svědčí o tom, že přes velký pokrok a pozvolnou změnu postojů společnosti zůstává problém stigmatizace, diskriminace a nedostatečné informovanosti veřejnosti stále přítomný. V současnosti již dochází k transformaci ústavního modelu v model podporující individuální život člověka v přirozeném prostředí. Rozšiřuje se působnost neziskových organizací, asistenčních a dobrovolnických služeb. Přesto, že jsme již na dobré cestě, je třeba věnovat tomuto tématu pozornost – jak v běžném životě, tak v médiích, populární i odborné literatuře. Cílem je, aby postižení přestalo být vnímáno jako něco „zvláštního“, ale stalo se součástí běžné životní reality.

PODĚKOVÁNÍ

Poděkovat bych chtěla zejména organizátorkám sportovních kurzů Michaelae Krunčlové a Lence Honzátkové a ostatním informátorům, kteří mi pomohli nasbírat data důležitá pro tento výzkum.

POUŽITÉ ZDROJE

- Alina, Petr a Renáta Staňková. 2013. „Florbal vozíčkářů.“ In *Aplikované pohybové aktivity osob s tělesným postižením*, ed. Martin Kudláček, 79–84. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Bartoňová, Radka a Lucie Rybová. 2013. „Letní outdoorové aktivity.“ In *Aplikované pohybové aktivity osob s tělesným postižením*, ed. Martin Kudláček, 69–78. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Brittain, Ian S. 2009. *The Paralympic games explained*. Chapter 7. Oxford: Routledge.
- Brožová, J., Š. Daňková, M. Chudobová, Z. Kamberská a P. Lexová. 2003. *Ženy a muži v číslech zdravotnické statistiky*. Praha: ÚZIS ČR. Viděno 20. listopadu 2015. <http://www.uzis.cz/publikace/zeny-muzi-cislech-zdravotnicke-statistiky-2002>.
- Darcy, Simon. 2003. „The politics of disability and access: The Sydney 2000 Games experience.“ *Disability & Society* 18 (6): 737–757.
- Gold, John R. a Margaret M. Gold. 2007. „Access for all: The rise of the Paralympic Games.“ *The Journal of the Royal Society for the Promotion of Health* 127: 133–141. doi:10.1177/1466424007077348.
- Hendrych, Jozef et al. 2014. *Výroční zpráva 2014. Rehabilitační ústav Kladruby*. Viděno 10. listopadu 2015. http://www.rehabilitace.cz/open/doc/vyrocnizprava_za_rok_2014.pdf.
- Hendrych, Jozef et al. 2013. *Výroční zpráva 2013. Rehabilitační ústav Kladruby*. Viděno 10. listopadu 2015. http://www.rehabilitace.cz/open/doc/vyrocnizprava_za_rok_2013.pdf.
- Hodges, Caroline E., Daniel Jackson, Richard Scullion, Shelley Thompson a Mike Molesworth. 2014. *Tracking changes in everyday experiences of disability and disability sport within the context of the 2012 London Paralympics*. Bournemouth: CMC Pub., Bournemouth University.
- Honzátková, Lenka, Martin Gregor, Jiří Pokuta a Tomáš Vyskočil. 2013. „Posilování vozíčkářů.“ In *Aplikované pohybové aktivity osob s tělesným postižením*, ed. Martin Kudláček, 14–24. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Hůlka, Bohuslav. 2014. *Výroční zpráva 2014. Sportovní klub vozíčkářů Praha*. Viděno 13. září 2015. http://www.skvp Praha.org/fileadmin/user_upload/SKVP_vyrocnizprava_2014_web.pdf.
- Hůlka, Bohuslav. 2012. *Výroční zpráva 2012. Sportovní klub vozíčkářů Praha*. Viděno 13. září 2015. http://www.skvp Praha.org/fileadmin/_migrated/content_uploads/vyrocnizprava_2012.pdf.

- Hůlka, Bohuslav. 2011. *Výroční zpráva 2011. Sportovní klub vozíčkářů Praha*. Viděno 13. září 2015. http://www.skvp Praha.org/fileadmin/_migrated/content_uploads/SKVP_vyrocní_zprava_2011_web.pdf.
- Janečka, Zbyněk et al. 2012. *Vybrané kapitoly ze sportu osob se zdravotním postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Ješínová, Lucie a Martin Kudláček. 2013. „Integrace žáků ve školní tělesné výchově.“ In *Aplikované pohybové aktivity osob s tělesným postižením*, ed. Martin Kudláček. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Kábele, Jozef. 1992. *Sport vozíčkářů*. Praha: Olympia.
- Kmeťová, Anna. 2015. *S handbiky na Šumavě. Sportovní klub vozíčkářů Praha*. Viděno 18. září 2015. <http://www.skvp Praha.org/sport/outdoor/zprava-outdoor/s-handbiky-na-sumave-2288/>.
- Kudláček, Martin et al. 2013. *Aplikované pohybové aktivity osob s tělesným postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Kulakovská, Marie a Eva Talpová. 2010. *Systém léčby na spinální rehabilitační jednotce v Rehabilitačním ústavu Kladruby. Rehabilitační ústav Kladruby*. Viděno 16. srpna 2014. http://www.rehabilitace.cz/store/kontakt_3_10_talpova.pdf.
- Maika, Melinda A. 2014. *The “Other” athletes: Representations of disability in Canadian print media during the London 2012 Paralympic Games*. The University of Western Ontario. Viděno 9. února 2016. <http://ir.lib.uwo.ca/cgi/viewcontent.cgi?article=4135&context=etd>.
- Murphy, Robert Francis. 2001. *Umlčené tělo*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Novosad, Libor. 2011. *Tělesné postižení jako fenomén i životní realita: Diskurzivní pohledy na tělo, tělesnost, pohyb, člověka a tělesné postižení*. Praha: Portál.
- Novosad, Libor. 2002. *Problém tělesnosti u hendikepovaných osob z hlediska filozofie výchovy: Příspěvky k filozofii výchovy v pomáhajících profesích*. Praha: Univerzita Karlova.
- Novosad, Libor. 1997. *Některé aspekty socializace lidí se zdravotním postižením: Kapitoly ze sociologie handicapu*. Liberec: Technická univerzita.
- Peers, Danielle. 2009. „(Dis)empowering Paralympic histories: Absent athletes and disabling discourses.“ *Disability & Society* 24 (5): 653–665.
- Pišťorová, Margita et al. 2014. *Výroční zpráva Centra Paraple, o. p. s. za rok 2014*. Viděno 26. dubna 2015. http://www.paraple.cz/uploads/images/homepage/O%20nas/vyrocní_zprava_2014_cp_o.p.s.pdf.
- Pokuta, Jiří. 2015. „Kurz potápění.“ *Svět s Parapletem* 08/2015: 10.
- Rozsypalová, Monika. 2015. *Víkend s SKV na vodě. Sportovní klub vozíčkářů Praha*. Viděno 5. srpna 2015. <http://www.skvp Praha.org/sport/outdoor/zprava-outdoor/vikend-s-skv-na-vode-2272/>.
- Šmolka, Michal. 2015. „Dobrovolnictví pohledem psychologa.“ *Svět s Parapletem* 11/2015: 14.
- Tomáš, Jan. 2015. „Jak jsme byli na vodě.“ *Svět s Parapletem* 08/2015: 10.
- Vágnerová, Marie. 1992. *Psychologie handicapu: Skripta pro posluchače pedagogické fakulty Univerzity Karlovy*. Praha: Karolinum.
- Vurst, Vítězslav. 2012. *A život jede dál. Spinální jednotka při Klinice RHB a TVL 2. LF UK a FN v Motole*.
- Wendsche, Peter et al. 2009. *Poranění míchy: Ucelená ošetrovatelsko-rehabilitační péče*. Brno: Národní centrum ošetrovatelství a nelékařských zdravotnických oborů.